

УДК 007:304:070:323.15

В.М. Швець

ПРЕСА НАЦІОНАЛЬНИХ МЕНШИН УКРАЇНИ ЯК ЧИННИК ЕТНІЧНОЇ КОНСОЛІДАЦІЇ (НА ПРИКЛАДІ ГАЗЕТИ КРИМСЬКИХ БОЛГАР “ІЗВОР”)

У статті простежено особливості становлення газети кримських болгар “Извор” проаналізовано роль видання в пришвидшенні етнічної консолідації болгарської меншини Криму.

Ключові слова: преса етнічних меншин, комунікація, етнічна консолідація.

Газету “Извор” Комітет з друку та інформаційних комунікацій при Уряді АР Крим зареєстрував 23 квітня 1997 р. Засновником нового видання болгарської меншини в Україні виступило Кримське республіканське товариство болгар імені Паїсія Хілендарського. Уже наприкінці місяця вийшов перший номер газети.

В умовах повномасштабної інформаційної війни за симпатії болгар півострова між Республіканським об'єднанням депортованих болгар імені Братів Стоянових та Кримським республіканським товариством болгар імені Паїсія Хілендарського поява в інформаційному просторі Криму газети “Извор” кардинально змінило розстановку сил на користь останніх. Хоча було б неправильно називати цей аспект головною причиною появи на півострові нового друкованого органу. Станом на середину 90-х рр. місцевими осередками болгарської громади в Україні був нагромаджений значний досвід видавничої діяльності. У першій половині 90-х рр. регулярно виходила друком газета Товариства бессарабських болгар імені Святих Кирила та Мефодія “Камбана” (м. Болград), а 1996 р. було зареєстровано видання культурно-просвітницького товариства імені Христо Ботева “Родолюбие” (м. Арциз).

Об'єктом нашого дослідження стали номери видання за 1997–2002 рр.

Предметом дослідження є інформаційне наповнення газети.

Актуальність наукової праці полягає в тому, що газета кримських болгар “Извор” уперше стає об'єктом детального журналістсько-наукового вивчення.

Мета статті – з'ясувати, якою мірою газета “Извор” сприяла відродженню національної самосвідомості болгар Криму.

Досягнення мети передбачає виконання таких завдань: простежити історію створення газети; описати соціально-історичні чинники актуальності видання; проаналізувати масив публікацій, пов'язаних з порушенням проблеми етнічної єдності; дати характеристику авторському та читачьому середовищу досліджуваного видання.

Найповнішим на сьогодні дослідженням з історії кримської преси є монографія Н. Яб-

лоновської “Етнічна преса Криму: історія та сучасність”. Однак особливості ЗМІ національних меншин кінця ХХ – початку ХХІ ст. у праці проаналізовано побіжно.

Кримські болгар не лише мали достатній інтелектуальний ресурс для випуску власного друкованого видання, а й могли розраховувати в цьому питанні на фінансову підтримку Республіканського комітету у справах національностей та депортованих громадян (Рескомнацу). На жаль, характер фінансування призводив до багатьох непорозумінь, пов'язаних із хронологією викладу подій або оперативністю подачі інформації. Показово, що редакція не коментувала тривалої перерви у виході газети упродовж 1998 р. При цьому пояснення ситуації на сторінках видання з'явилося – у статті І. Абажера “Оберімо найкращих” (1998. – № 6 (14). – С. 2–3). Автор матеріалу (після смерті голови Товариства Георгія Каражова очолив організацію) повідомив, що газета фінансується Рескомнацом за залишковим принципом.

Ситуація із фінансуванням газети не змінилася і в наступному році. Це спричинило появу хронологічних невідповідностей: прирізом, у червневому номері повідомлялося про засідання Ради Товариства, яке відбулося 31 липня – 1 серпня (с. 1). Редакція відреагувала на проблему в найочевидніший спосіб: з 2000 р. у вихідних даних першої сторінки видання зникла прив'язка до місяця. Крім того, у підготовленій для Президента Болгарії історичній довідці про минуле та сьогодення кримських болгар (1999. – № 7–9 (21–23). – С. 7) Республіканське товариство відверто заявляє: “Через брак коштів кілька місяців не видавалася наша газета”. Єдиною надією болгарської меншини у цій ситуації було названо історичну батьківщину.

І в 2000 р. періодичність виходу газети не відповідала заявленій: у другому номері бачимо виклад подій, датованих кінцем вересня (с. 2). Як і раніше, рупором редакції стає голова Товариства Іван Абажер, який у матеріалі “Не бюджетом єдиним!” порушує проблему особливостей фінансування газети: “Створено такі умови, що ми змушені тиражувати газети за невідповідними розцінками, у той час як могли б витратити ці гроші

на розвиток газети та платити зарплату її співробітникам” (2000. – № 3 (27). – С. 2). Цей коментар, не даючи конкретних відповідей на порушену проблему, свідчить про ту увагу, яку очільники національного товариства приділяли функціонуванню газети та злагожденій роботі її невеликої редакції.

Тож не дивно, що рішення IV звітної-виборчої конференції (грудень 2000 р.) багато в чому стосувалися офіційного видання Республіканського товариства: головам первинних організацій належало вжити заходів з доправлення газети кожному читачеві (членові товариства) (п. 4.3); редакції газети “Ізвор” – вжити заходів для своєчасного виходу газети (п. 5.1). Механізм виконання рішень при цьому зазначений не був. Як, власне, не мала таких можливостей і сама редакція. Тож не дивно, що в першому номері 2001 р. разом із матеріалом про Різдво з’явилася червнева постанова Ради міністрів АРК.

У 2002 р. ситуація з регулярністю виходу газети стала критичною. Показовим у цьому аспекті був третій номер, у якому редакція повідомила не лише про виділення майже двох десятків квартир для кримських болгар, а й про цілковиту непридатність багатоквартирного будинку для життя, що засвідчив шестимісячний період його експлуатації. Таким чином, ми бачимо, що в центрі уваги одного номера газети опинилися актуальні події, часовий проміжок між якими становить півроку. На нашу думку, непослідовна політика редакції лише посилила абсурдність ситуації: адже на с. 2 було вміщено святковий репортаж Л. Радевої про вселення родин для будинку (передрук з газети “Крымские известия”), натомість на с. 1 половину матеріалу “Болгарський дім” відведено під перелік виявлених під час експлуатації недоліків. Тож у розміщенні статей спостерігаємо очевидний анахронізм.

У цих умовах редакція уперше визнала за потрібне прокоментувати багаторічну практику виходу номерів наприкінці календарного року. Причиною цього було названу політику Рескомнацу, відповідно до якої кошти на забезпечення культурних потреб меншини зазвичай надходили восени. Щоб гарантувати фінансування газети і в наступному році, виділені кошти мали бути освоєні колективом видання шляхом випуску запланованих номерів. Це, у свою чергу, спонукало редакцію до демонстрації неабиякої вправності у викладі “вічних” і “злободенних” тем.

Творчий колектив не зміг приховати свою роздратованість, зумовлену залишковим принципом фінансування видання. З очевидним сарказмом газета охарактеризувала ситуацію як звичну для культури відносин, що “супроводжує втілення в життя програми облаштування і духовного відродження репатріантів” (2002. – № 3 (45). – С. 1). Оскільки

передплата на газету не проводилася, функціонування видання безпосередньо залежало від державної підтримки. На думку російських дослідників, економічна успішність (загалом вкрай рідкісне явище) регіональної національної преси зазвичай зумовлена її змістом та соціально-політичною орієнтацією [5, с. 245]. Тут ідеться передусім про евентуальну опозиційність видання щодо політики центру. Зрозуміло, що ні газета, ні болгарська громада Криму, інтереси якої захищав “Ізвор”, об’єктивних передумов для “переходу в опозицію” не мали.

Узагалі, саме з 2002 р., роком першого ювілею газети, редакція пов’язувала особливі сподівання. Зміни відбулися в оформленні видання: з’явилася інформація про заснування у квітні 1997 р., газета стала двокольоровою, змінився дизайн усієї першої сторінки, а також вихідних даних останньої (у яких, зокрема, з’явилися відомості про тираж газети – 1000 примірників). У редакційній статті вперше було пояснено символічність назви (“ізвор” у перекладі з болгарської означає “джерело”). Саме у святковому номері редакція визнала за потрібне порушити проблему майбутнього наповнення газети, а передусім – її фінансування: пролунало побажання видавати газету коштом громади, не сподіваючись на підтримку Рескомнацу. Як бачимо, постійні проблеми з регулярністю виходу газети (причини яких на той момент для читачів ще залишалися нез’ясованими) спонукали редакцію до рішучих дій. Нагадаємо, що до цього редакція предметно цієї проблеми не порушувала, обмежуючись публікацією виступів голови Товариства І. Абажера.

Цікаво простежити, як змінювалося інформаційне наповнення газети, у міру того як видання розширювало коло читачів. У вихідних даних перших двох номерів “Ізвор” позначався як вісник культурно-етнографічного центру Кримського республіканського товариства болгар імені П. Хілендарського. Упродовж цього нетривалого періоду газета позиціонувала себе як значною мірою видання культурологічного характеру. Редакція стверджувала, що в скарбницю кримської культури болгарки мають привнести свою мову, ремесла, звичаї, миролюбний характер (1997. – № 1. – С. 1). Популяризатором цих виявів народної культури мала стати щойно заснована газета. Контент першого номера цілком відповідає окресленим завданням: інтерв’ю з Олександром Шапошниковим, автором кількох книжок про кримських болгар; публікація сонетів болгарського поета Д. Методієва (матеріал “Повернення до джерел” співзвучний з назвою газети); у рубриці “Архів” Інна Носкова підготувала матеріал про появу болгар у Криму (рубрика планувалася як традиційна, однак у 1997 р. з’явилася на сторінках газети лише

двічі); стаття наукового характеру про Великдень; у рубриці "Подія" замітка про концерт народної музики в культурно-етнографічному центрі; у рубриці "Наші діти" подана дитяча творчість; народний гумор.

Однак уже в наступному номері газета порушує важливі соціальні проблеми болгарської меншини Криму: одна із чотирьох шпальт видання присвячена інтерв'ю з І. Абажером. З публікації стає очевидним, що переважна більшість репатріантів (болгар, які повернулися до Криму після депортації) не забезпечена належними умовами для проживання. "Квартирне" питання і надалі залишатиметься одним із найбільш актуальних на сторінках газети.

У червневому номері видання (№ 3) половина публікацій тією чи іншою мірою стосувалася депортації. За допомогою різноманітних за жанром матеріалів редакція намагалася створити цілісну картину знакових у житті кожного кримського болгарина подій. Окремо хочемо виділити проблемну статтю головного редактора газета Л. Радевої "Парадокс Пейчева" (с. 6), у якій автор сміливо заявляє про неготовність суспільства, яке і досі "з бюрократичною скрупульозністю керується каральними настановами сталінських крутіїв", будувати по-справжньому правову державу (підставою для таких висновків стала історія життя Григорія Пейчева, який, подібно до героя роману І. Багряного "Тигролови", утік під час етапу і тепер не може отримати документи про статус депортованого). Нариси Л. Радевої із життя депортованих болгар і надалі міститимуть критичні зауваження на адресу влади, щодо її неспроможності вирішити соціальні проблеми своїх громадян. Причому подібна критика на сторінках видання з'являтиметься дозовано не через побоювання позбутися державного фінансування, а з огляду на те, що, за словами очільника Товариства І. Абажера, видання власної газети мало стати "основним джерелом для інтеграції в кримське суспільство раніше депортованих болгар" (2000. – № 3 (27). – С. 2). Тому редакція мала зберігати баланс між критикою влади та висвітленням її успішних починань на благо болгарської меншини. Ситуацію якнайкраще охарактеризував Дітріх Тост (заступника директора Німецького культурного центру Гете-інституту в м. Київ): він запропонував подивитися на національну меншину більш загально – як на групу людей, що, залишившись без підтримки решти суспільства, не тільки протистоїть більшості, а й живе серед неї [6].

Уже перші номери газети засвідчили, що редакція будуватиме діалог із читачем, не прикрашаючи проблем, що постали перед кримськими болгарками в культурній, освітній та соціальній сферах. Більше того, тональність окремих публікацій вражає прямою

висловлювань, які малюють похмурі перспективи розвитку болгарського етносу в Криму. Приміром, Олександр Шапошников, один з активістів коктебельської громади і відомий дослідник старовини, в інтерв'ю Л. Радевої розповів, що відсутність мовних та релігійних бар'єрів, а також недотримання суворої внутрішньої ендегамії прирікають кримських болгар на остаточну асиміляцію (1997. – № 1. – С. 2).

Прикметно, що саме 1997 р. до наукового обігу потрапило перше видання книжки Володимира Алпатова "150 мов і політика. 1917–1997. Соціолінгвістичні проблеми СРСР та пострадянського простору". Олександр Шапошников, фаховий філолог, учень Олега Трубачова, не міг не знати про три форми існування мов національних меншин: набути статусу регіональної, залишитися побутовою (з обмеженням функціонуванням) або занепасти [1, с. 22–23].

Менш категорично щодо перспектив відродження "рідної мови, традицій та культури" є молода співробітниця газети Інна Носкова, яка, попри це, вважає, що в душах людей депортація ще триває, оскільки після тих подій "вже третє покоління не говорить болгарською, не танцює хоро" (1997. – № 3. – С. 4). Ідея про тяглість депортації була використана в метафоричному заголовку редакційної статті "Депортація ефіру" (1997. – № 6. – С. 3). Матеріал в іронічній формі порушує проблему зникнення з ефіру ДТРК "Крим" телевізійної програми "Болгарські зустрічі".

Узагалі, матеріалам Інни Носкової цього періоду властива неабияка експресивність викладу. Випускниця вишу при вирішенні проблем, що супроводжують відродження болгарської культури на півострові, активно вдається до закличної риторики: "...якщо всі ми не залишимося байдужими, як нація – не загинемо" (1997. – № 7. – С. 3). Щоправда, в цій ситуації автор, очевидно, ототожнює поняття "етнос" – "народ" – "нація", що призводить до очевидної двозначності, адже існування болгарської нації надійно захищене самим фактом існування болгарської держави. Однак цей нюанс не впливає на загальне враження від публікацій І. Носкової, яким властива широка гама емоцій у висвітленні перспектив розвитку болгарської діаспори Криму.

Потужний публіцистичний струмінь притаманний матеріалам письменника Валерія Мітрохіна, одного з найбільш активних співробітників газети. Серед багатьох його нарисів про тяжку долю депортованих болгар та їхніх нащадків виділяється публікація, присвячена Тодору Яні (творчий псевдонім Івана Янкова), відомому педагогу та музиканту (1999. – № 10 (24). – С. 8–9). Справжній гімн подвижницькій праці сільських педагогів, здатних розглядіти і підтримати талант

маленького музиканта, вберегти його від спокус сучасності, увиразнюється публіцистичним відступом про засилля жовтої преси, бульварної літератури та загалом маскультури. В. Мітрохін, матеріали якого позбавлені ідеалізації як старовини, так і сьогодення, завершує статтю фактичним присудом усій болгарській меншині Криму: "Нині Іван Янков – один з небагатьох болгар діаспори, здатних мислити і діяти в її масштабах".

Провокаційність – характерна особливість авторського стилю журналіста. У змалюванні дійсності, висвітленні найважливіших проблем болгарської діаспори В. Мітрохін вдається до іронії, що межує із сарказмом, прикладом чого може слугувати стаття "Друга заповідь" (2000. – № 5 (29). – С. 6). Розповідаючи про успіхи Наталі Стойчевої у вивченні рідної мови, журналіст мимохідь називає болгарську мову іноземною, таким способом привертаючи увагу до проблеми функціонування материнської мови у середовищі національної меншини. При цьому Мітрохін окреслює ситуацію в завуальованій формі, залишаючи читача наодинці із порушеною проблемою. Продовжуючи розповідь про долю героїні та захоплюючись її наполегливістю у досягненні поставленої мети (Наталія склала іспити і виїхала на навчання до Болгарії), а також закликаючи молодь наслідувати цей приклад, автор таким способом непрямо популяризує популярну серед болгар практику здобування освіти за межами України (цей нюанс потрапив у поле нашого зору з огляду на публікації в редакваному В. Кир'язовим журналі "Болгары в Украине, России и в других странах СНГ", автори якого вважають, що, зокрема, цим та іншими способами болгарська діаспора позбувається пасіонаріїв, без яких національне відродження не відбудеться). Попри те, що публікації В. Мітрохіна заслуговують на окреме дослідження, є очевидним, що трактування журналістом злободенних проблем болгарської меншини вирізняється неформальним підходом, сміливістю та деякою категоричністю суджень.

Допомогу в інформаційному наповненні газети творчий колектив отримував від самих читачів видання [2, с. 144], матеріали яких мали переважно етнографічний характер. Чи не найбільш активною дописувачкою стала громадянка Болгарії Н. Попова, для якої газета стала містком у роки дитинства та юності.

Уже перші номери газети дістали схвальну оцінку з боку колег та представників Республіканського товариства. Опанас Гайдаржі, який у різний час очолював такі відомі видання українських болгар, як "Роден край", "Родолюбие" та (на початку нового тисячоліття) "Україна: българско обозрение", відзначив високий професіоналізм редакції (1998. – № 6 (14). – С. 7), а І. Абажер,

за падіння професійного рівня піддавши нищівній критиці телепрограму "Болгарські зустрічі" на ДТРК "Крим", закликав її колектив брати приклад з редакції газети "Ізвор" (1998. – № 6 (14). – С. 3). Ще через рік голова Товариства заявив, що саме завдяки політиці відкритості, гласності, яку забезпечили болгарські ЗМІ, роботі організації "не набридають численні комісії", створені для розгляду скарг недоброзичливців (1999. – № 10 (24). – С. 2). У зв'язку із цим пролунала обіцянка створити можливості для виходу газети "Ізвор" на рівень по-справжньому масового видання.

Під час проведення IV звітно-виборчої конференції Товариства (23 грудня 2000 р.) пролунала думка про якісні зміни в газеті (2000. – № 6 (30). – С. 5). І хоча аргументація для такого глобального висновку нам видається недостатньою (повномасштабне, на відміну від видань інших національних меншин, висвітлення на сторінках "Ізвора" Днів культури Криму в Києві), показовим є факт постійної уваги очільників Товариства до свого видання. Не випадково в серпні 2001 р. під час проведення Всеукраїнського собору болгар саме газета "Ізвор" мала репрезентувати успіхи Товариства в культурній сфері (2001. – № 6 (36). – С. 2).

Непрямим свідченням популярності газети серед кримських болгар стало розміщення на її сторінках (з 1999 р.) передплатних анонсів газети "Роден край", наймасовішого видання болгарської громади в Україні. Однак у цьому незаперечному факті визнання газети прихована її констатація її проблем. Адже, незважаючи на те, що обидві газети багато в чому мали спільну цільову аудиторію, ми не маємо належних підстав вважати їх прямими конкурентами на ринку друкованих видань півострова (з огляду на проблеми з регулярним виходом газети цієї думки дотримувалися також очільники Товариства). Так, приміром, виступаючи перед представниками болгарської діаспори, І. Абажер заявив, що "Ізвор" має приходити в кожную болгарську сім'ю. При цьому закликав співвітчизників також передплачувати всеукраїнську газету "Роден край" (2000. – № 5 (29). – С. 3). Таким чином, питання внутрішньої конкуренції було визнане неактуальним.

Прагнучи повідомити читачів газети про найбільш резонансні події з інших регіонів (місць компактного проживання болгар в Україні), редакція вдалася до передруку матеріалів з г. "Роден край". Приміром, у № 5 (19) за 1999 р. з'явилася інформація про відкриття Всеукраїнського центру болгарської культури в Одесі, а в наступному номері – репортаж про перебування в Україні президента Болгарії П. Стоянова. Однак така практика частим явищем на сторінках "Ізвора" не стала, зважаючи на доступність одеського видання для передплатників з Криму.

На початку 2000-х рр. "Ізвор" дедалі частіше звертається до практики передруку матеріалів з інших періодичних видань Криму. Мотиви цього кроку очевидні: він давав змогу якнайшвидше зверстати кілька номерів упродовж обмеженого періоду часу (після надходження виділених Рескомнацом коштів наприкінці року). При цьому редакція використовувала результати інтелектуальної праці своїх же співробітників за місцем їхньої основної роботи. Тому подібні публікації органічно вписувалися в контент газети кримських болгар.

Зважаючи на соціальний статус потенційних читачів видання (виселені 1944 р. з Криму болгарари наприкінці 90-х рр. переважно досягли пенсійного віку, а їхні нащадки після повернення на півострів мали проблеми з пошуком нової роботи) та проблеми із дотриманням заявленої під час реєстрації періодичності (двічі на місяць), передплата на газету не проводилася: усі охочі отримувати "Ізвор" дістали змогу надіслати свої координати до редакції й таким способом отримати газету безкоштовно. Крім того, на цих самих умовах газету отримували первинні болгарські організації не лише Криму, а й інших регіонів України. Також читачами газети стало болгарське населення Краснодарського краю Російської Федерації (1998. – № 6 (14). – С. 2). Тому видання почало відігравати об'єднавчу роль для всіх депортованих болгар, незалежно від фактичного місця проживання [2, с. 143].

Крім того, редакція прагнула зробити газету "привабливішою для всіх читачів, незалежно від національної належності" (2001. – № 1 (31). – С. 1). Таким способом, подолавши "дитячі хвороби" становлення видання, редакція мала на меті розширити аудиторію "Ізвора", вийти за межі середовища болгарської етнічної меншини Криму, яка за переписом 2001 р. становила 2500 осіб. Розширення читачької аудиторії стало для газети питанням надзвичайної ваги. У репортажі з презентації документальних фільмів К. Чакирова "Довге повернення" та О. Бійми "Кримські терези" редакція порушує проблему незвичного в наш час інформаційного голоду, адже багато присутніх під час презентації кримців навіть не здогадувалися про факт депортації болгар (2002. – № 5–6 (47–48). – С. 5).

Висновки. Попри дещо обмежену, порівняно з іншими ЗМІ болгарської меншини, фактичну тематичну спрямованість газети (культурно-просвітне видання), можна стверджувати, що упродовж 1997–2002 рр. редакції вдалося відіграти важливу роль в етнічній консолідації кримських болгар. З іншого боку, нерегулярність виходу газети змушує нас визнати слушність думки І. Пушкова про те, що станом на першу половину 2002 р. єдиним дієвим органом болгарської меншини в Україні залишалася газета "Роден край" [4, с. 120].

На пильну увагу з боку дослідників заслуговують зусилля редакції, спрямовані на захист національної мови, звичаїв, адже таким способом "організації національно-культурного спрямування роблять незамінний внесок у процес творення сучасної української культури" [3, с. 391].

Список використаної літератури

1. Алпатов В.М. 150 языков и политика. 1917–2000. Социолингвистические проблемы СССР и постсоветского пространства / В.М. Алпатов. – 2-е изд., доп. – М. : Крафт+, Институт востоковедения РАН, 2000. – 224 с.
2. Всеукраїнській болгарській асоціації – 10 років. – Одеса : Маяк, 2003. – 228 с.
3. Лойко Л.І. Громадські організації етнічних меншин України: природа, легітимність, діяльність : монографія / Л.І. Лойко. – К. : Фоліант, 2005. – 634 с.
4. Пушков І. Национальное движение болгар Украины: некоторые вопросы современного развития / И. Пушков / Българска Бесарабия: Проблеми на език и литература, история и изкуство на българите в Украина и Молдова. – Болград : Одески обл. център за бълг. култура в гр. Болград, 2005. – Вип. 3. – С. 117–122.
5. Средства массовой информации России : учеб. пособ. для студентов вузов / [М.И. Алексеева, Л.Д. Болотова, Е.Л. Вартанова и др. ; под ред. Я.Н. Засурского]. – М. : Аспект Пресс, 2008. – 380 с.
6. Тост Д. Про стосунки з меншинами / Д. Тост // Відродження. – 1997. – № 1. – С. 10.

Стаття надійшла до редакції 01.09.2012.

Швец В.М. Пресса национальных меньшинств Украины как фактор этнической консолидации (на примере газеты крымских болгар "Извор")

В статье прослеживаются особенности становления газеты крымских болгар "Извор", проанализировано роль издания в этнической консолидации болгарского меньшинства Крыма.

Ключевые слова: пресса этнических меньшинств, коммуникация, этническая консолидация.

Shvets V. The press of the Ukrainian ethnic minority as the factor of ethnic consolidation (on the example of the newspaper of Crimean Bulgarians called "Izvor")

In the article features of the formation of the Crimean Bulgarians' newspaper "Izvor" are retraced, the role of the edition in acceleration of ethnic consolidation of Crimean Bulgarians' minority is analyzed.

Key words: the press of the ethnic minority, communication, ethnic consolidation.